

Yakov Petroviç Golyadkin ve Modern Yalan

Yakov Petrovic Golyadkin and Modern Lie

Zeliha Burcu Acar*

zelihaburcu@gmail.com

Özet

Pascal Bonitzer'e göre modern yalan insanın bile bile kendisini kandırması durumudur ve Dostoyevski tarafından icat edilmiştir. Modern insanın en büyük problemi kendi kendisiyle kurduğu ilişkiden kaynaklanır. Dünyayı ve kendisini bu ilişkinin çerçevesinden gözlemler ve bu durumdan kurtuluşu yoktur. Dolayısıyla kendisi ve dünya hakkındaki fikirlerindeki yanlışlıklar bizzat kendisinden kaynaklanır. Bazen bu yanlışlıklardan kurtulmak için kendi kendisini kandırır. Çoğu zaman bu kandırmanın farkında olsa da değilmiş gibi yaşamak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Modern yalan, modern özne, ideoloji, Dostoyevski, ikiz.

Abstract

According to Pascal Bonitzer modern lie is the fact tha two/man deceives her/himself and invented by Dostoevsky. The main problem of modern wo/man originates from the relationship with her/himself. S/he observes the outer world and her/himself from the framework of this relationship and there is no way avoid this situation. Therefore the mistakes about the outer world and her/himself originates from her/himself. Sometimes s/he lies her/himself in terms of getrid of these mistakes. Although in many times s/he is aware of the fact that s/he lies her/himself s/he must live as if s/he is not.

Keywords: Modern lie, modern subject, ideology, Dostoevsky, ikiz.

* Dr., Felsefe

Giriş

Bu yazının çıkış noktası,Pascal Bonitzer'in modern yalanın babasının Dostoyevski olduğu iddiasıdır. Bonitzer'e göre modern yalan kendi kendimize ve kendimize rağmen söylediğimiz yalandır. Bu iddia, modern özne ve gerçeklik ilişkisinin öznenin kendisinden kaynaklı bir dolayımına sahip olmasıyla ilişkilidir. Bonitzer'e göre, roman ve film kahramanları bize modern insanı anlama konusunda önemli ipuçları verir. Yazıdaki asıl amacım bu iddiayı kısaca modern felsefeyle ilişkilendirmeye çalışarak Dostoyevski'nin *İkizromanı*ndaki kahramanı Yakov Petroviç Golyadkin'i anlamaya çalışmaktır.

Kısaca Modern Özne

Modern özne, en temel şekilde tanımlandığında dış dünyanın bilgisini kuranın kendisi olduğunu bilen öznedir. Kökenlerinin Descartes'la atılmasının nedeni, Descartes'ın tüm bilgiyi insanın kendi varlığından emin olmasıyla temellendirmesidir.ⁱ Daha sonradan Kant'ın modern öznenin şekillenmesinde sunacağı katkı hayati bir öneme sahiptir. Kant'a göre daha önceki düşünürlerin söylediği gibi bizim bilgimiz ve rasyonel yetelerimiz dış dünyaya değil, dış dünya bize uymalıdır. Yani artık felsefenin temel vurgusu ve başlangıç noktası öznenin bu dünyayı deneyimleyerek bilgiye ulaştığı iddiasıdır. Modern dönemin temel özellikleri de bu noktayla birlikte ortaya atılmıştır. En nihayetinde Kant, Aydınlanma'nın ve daha geniş bir biçimde modernitenin temelini, insan bilgisinin kaynağının asıl kendi yetelerine dayandığını söyleyerek atmıştır.ⁱⁱ

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda bilimsel çalışmalardaki gelişmeler, düşünsel alanda modernizmin temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur. Aristoteles'in kapalı, sınırlı ve her köşesi bilinen evreninden vazgeçilmiş, Kopernik'in güneş merkezli ve sınırsız evren tasarımı Galileo ve Kepler'in çalışmalarıyla tamamlanmıştır.İlginç olan nokta, artık sınırsız ve o kadar da bilinmeyen modern evren tasarımında, vurgunun kesin ve bilimsel bir yöntemde olmasıdır. Yöntemin kusursuz ve şaşmaz olması vurgulanırken, bu yöntemle bilinecek gerçeklik sınırsız ve biraz daha bilinmeyen bir şey haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda

modern düşünürlerin gözünde evrenin ve de doğanın matematiksel formüllerle açıklanması gereken sınırsız bir şey olarak şekillenmesiyle ilişkilidir. Sonuç olarak Aristoteles'in kendi halinde bilinen ve bilen öznenin de onun bir parçası olduğu evren tasarımı yerine artık ona hükmetmek için bilinmeye çalışılan ve öznelere ayrılan bir evren ve doğa anlayışı geçmiştir.

Siyasal ve toplumsal gelişmelerin sonucunda ise ortaya çıkan parlamenter demokrasiye dayalı burjuva kapitalist sistem ve artık herkesin yasalar önünde aynı haklara sahip olduğu bir toplumsal düzendir. Asalet, soyluluk ve feodalite, yerini eşitliğe dayanan anayasal düzene bırakmıştır. Bu düzenin, akılcılık ve dizginlerinden kurtulmuş özgür akıl tarafından kurulduğu iddiası bu gelişmelerin arkasındaki destektir. Dolayısıyla Aydınlanma ve daha sonra modern düşünce bilindiği üzere herkesin özgürce aklını kullanabildiği akılcı ve rasyonel bir toplumsal düzene ulaşabilme idealini hedefler. İnsan aklının doğadaki gibi mükemmel bir düzenle işlemesi sonucu toplumsal ilişkilerin ve düzenin de mükemmel bir şekilde işleyeceği düşüncesi Aydınlanmacıların varsayımıdır. Düşünce özgürlüğü ve otoritenin tek elde toplanmaması konularının ne kadar önemli olduğu bugün de açık olsa da bu varsayımlar ve daha sonra yaşanan gelişmeler başka sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özellikle Frankfurt Okulu'ndan Adorno ve Horkheimer'in da vurguladığı gibi modern öznenin asıl bilgi kurucu olarak vurgulanması ve arkasından yaşanan gelişmeler mutlak gerçeklik ya da kesin amaçlar peşinde koşan bir rasyonellikten vazgeçilmesineⁱⁱⁱ ve düşünce özgürlüğü ya da demokrasi gibi kavramların belli çıkarlar uğruna kullanılmasına yol açar. Bu kullanım ve daha sonra yaşanan toplumsal değişimler bazı totaliter rejimlerin toplumda hakim olmasına yol açmış ve aklın özgürlüğü ideali vadettiği toplumsal ilerlemeyi sağlamadığı için eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak benim yazım için asıl mesele modern öznenin dışardaki baskıdan önce kendi kendisiyle yaşadığı bir sorundur. Gerçekliğin bilgisinin kurucusu olarak modern özne kendi kurduğu gerçeklikle bir sorun yaşamaktadır. Bonitzer'in "modern yalan" olarak adlandırdığı bu sorun bu yazının asıl konusudur.

Kısaca Modern Yalan

Bu dünyanın bilgisini modern öznenin kendisinin kurduğu yönündeki bilinçlilik modern insanlar için çelişkili sonuçlara yol açar.Modern insan,kendisini sürekli parametreleri değişen bir gerçeklikler zinciri içerisinde bulacaktır. Zaman zaman bu gerçeklikte hangi baskıların olduğunu, zaman zaman da kendisinin bu gerçekliklerin oluşmasındaki katkısını karıştırır. İşte tam da bu noktada Pascal Bonitzer'in öne sürdüğü "modern yalan" kavramı devreye girer. Bonitzer'e (2006, s. 142) göre modern yalanın babası Dostoyevski'dir. Modern yalan "kendine rağmen söylenen" ve "yolunu şaşırılmış varlığın, görünüşleri kurtarması (yok etmesi değil) gerektiği için öylesine söyleyiverdiği, onu bazen yiyip bitiren gündelik" (s. 142) yalandır.

"Görünüşü kurtarmak" meselesi Pierre Duhem'in (1969, s. 5) de hatırlattığı üzere bize Platon'dan miras kalmıştır. Platon, asıl bilginin geldiği yerin yani asıl var olanın olduğu yerin sadece filozoflar tarafından bilindiğini iddia ederken, bilimsel çalışmaların ise görünüşü kurtarma çabası olduğunu söyler. Daha sonra bu yaklaşım yani asıl gerçeklik ve görünüş arasındaki fark çeşitli biçimlerde felsefecilerin peşini hiç bırakmayacaktır. Astronominin bilgisi ve asıl varlığın bilgisi arasında bir fark gözetilecektir. Zaman zaman da Ortaçağ'da kilise korkusuyla astronominin alanının görünüşlerle sınırlı olduğu söylenecektir.^{iv}

Kant'ın modern öznesine geldiğimizde ise bu mesele fenomen ve numen gibi bir formül kazanacak ve numen alanı en azından epistemoloji ayağında özneye kapatılacaktır. Bunu, bir anlamda modern öznenin asıl gerçekliği bilmesinin mümkün olmadığını kabul etmesi şeklinde yorumlayabiliriz. Ama görüldüğü gibi gerçeklik ve görünüş arasındaki fark modern dönemden önce de vardır. Kant'ın asıl olarak vurgulamak istediği, modern özneye gerçekliğin kapatılması değil, üzerinde bahsedilebilecek herhangi bir gerçeklik imkânının öznenin yetilerine ve mümkün deneyim alanına bağlı olmasıdır. Yani modern öznenin gerçekliği kurmadaki katkısı vurgulanmıştır. Ama bu aynı zamanda Bonitzer'in belirttiği gibi, kendine rağmen söylenen yalanı da beraberinde getirir.

Daha önceki dönemlerde düşünürler ya da sıradan insanlar gerçekliği değil de sadece görüneni bildiklerini söylediklerinde modern insanla aynı konumda değillerdir. Onlar, başka sebeplerle yalan söyler; modern insan gibi kendisine rağmen yalan söylemez. Onlar ya kendilerini mecbur hissettiklerinden ya da başka bir gerçeklik tasarımı düşünemediklerinden yalaaan söylerler, gerçeğin başka türlü olduğunu bilerek değil.Ama modern insan böyle yapar.

Bonitzer, modern yalan kavramını özellikle roman ve sinemanın yalanı olarak tanımlar. Bu durum, on dokuzuncuyüzyılda edebiyat ve sinema alanındaki gelişmelerle ilgilidir. Yüzyılın sonlarına doğru sinema sanatında önemli gelişmeler yaşanmış ve klasik diye adlandırdığımız edebiyat eserlerinin çoğu bu yüzyılda yazılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl romanları hem o dönemin siyasi, toplumsal değişimlerini ve sosyal ortamlarını anlamak için iyi birer kaynak hem de insanın kendi derinliğini anlamak için yapılan iyi birer sorgulama örneği vermiştir. Bu sorgulamalar modern insanın kendi kendine söylediği yalanları ortaya çıkarır bazen. Bonitzer'e göre romanlarda ne zaman buna benzer kırılma anları yaşansa gözyaşları sel olur. Ne zaman bir gerçek ortaya çıksa romanda bir kırılma anı yaşanır.

Bilindiği üzere modern roman “hiçkimsenin hikâyesi” olarak adlandırılır ve sıradan insanların hayatını konu alır. Modern romanın kendisinden önceki şövalye romanlarına iğneli bir atıfta bulunan DonQuiote'yle başlaması bu yüzdendir. Artık olağanüstü karakterlerin yerine anti-kahramanlar sahneye çıkmıştır. Bu çok erken başlangıcın nedenleri bu yazının konusuna dâhil değildir. Ama karakter çözümlerininin daha derinlerini on dokuzuncuyüzyıl edebiyatı sergilemiştir.

On Dokuzuncu Yüzyıl ve Modern Yalan

Marshall Berman*Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* kitabında(2004, s. 12) modernizmi “sürekli değişen bir dünyada kendini evinde hissetmek için yapılan bir mücadele” olarak tanımlar. Modern insan, dünyayı kendisine tanıdık kılmak için sürekli bir çaba içerisinde. Özellikle modernitenin kurumsal olarak iyice

yerleřtiđi on dokuzuncu yzyıl dűřnűrleri ve sakinleri daha ۆnce hiđ gۆrűlmemiř deneyimler yařar. Bu yzyılda “ۆznellik ve iđe dۆnűklűk” “daha ۆnce hiđbir zaman olmadıđı kadar hem daha zengin ve daha yođun, hem de daha yalnız ve kapana kısılmıř bir geliřme” (s. 16) gۆsterir. Aynı zamanda modern insanın kendisini tanıma ve kendisini ađma çabası olarak da adlandırılabilcek olan bu yzyıl bize, “birbirimize ulařma ve birbirimizi anlama yolunda daha zengin fırsatlar sađlamıř, hatta bizi bunlara zorlamıřtır” (s. 16).

İnsanın kendisini ve diđerlerini anlama çabasında modern yalan ۆnemli bir rol oynar.Modern insan kendisine rađmen yalan sۆylediđi için yalanlardan sıyrılıp kendisini tanımaya çalıřması ۆnemli bir sorundur. Kendisini ađması için gerçeklikle kurduđu kırılğan iliřkinin ters yűz edilmesi gerekir.Modern insanın kendisine dođruları sۆylemesi o kadar kolay deđildir. Dođru ve gerçekle arasına kendisinden kaynaklı bir dolayım girer. Modern romanda en zor olan řey dođruyu sۆylemektir. “Dođru en ۆnemli anlara saklanır ve gۆzyařlarına yol açar” (Bonitzer, 2006, s. 142). Sonuç olarak da modern roman ya da sinemada bűtűn dram “birleřik yalanlar ۆrgűsűnű bir hakikat noktasına dođru çekmekten ibaret” (s. 142) olur. Bonitzer’in (s. 142) “yolunu řařırmıř varlık” olarak tanımladıđı modern insan, sıradan bir roman karakteri olduđunda kurduđu yalan dűnyada her zaman bir arayıř içerisinde olur. Arayıřını sonlandırđıđı nokta kendisidir ama tekrar bir arayıř içerisine girmenin de sonu yoktur, űnkű sűrekli bir deđiřim dűnyasındadır.

Berman (2004, s. 38) on dokuzuncuyzyıl dűřnűrleri anlatırken onların “bitmek tűkenmek bilmez bir kořuřturma” içerisinde olduđunu, “yanıp tutuřan bir enerjiye” ve “imgelem zenginliđine sahip olduklarını vurgular. On dokuzuncu yzyılda, Berman’a gۆre ۆzellikle Nietzsche ve Marx’ın paylařtıđı ortak bir ses vardır:

Bu ses ani ve çarpıcı ton ve vurgu deđiřimleriyle, kendine dۆnmeye, tűm sۆylediklerini sorgulamaya ve yadsımaya; kendini uyumlu ya da uyumsuz seslerden oluřan geniř bir dizeye dۆnűřtűrmeye; elinden gelenin ۆtesine, daha geniř bir menzile uzanmaya; her řeyin karřıtına gebe olduđu ve “katı olan her řeyin buharlařıp gittiđi” bir dűnyayı dile

getirip kavramaya her zaman hazırdır. Bu ses zaman zaman, kendini keşfetme ile kendini alaya alma, kendinden haz duyma ile kendinden kuşkulanma arasında gider gelir. Acıyı ve zorluğu bilen bir sestir, bunların üstesinden gelecek gücü olduğuna da inanır. Büyük tehlike her yeredir, her an başa gelebilir ama en derin yaralar bile enerjiyle dolup taşmasını engelleyemez. İronik ve çelişkilidir, çok sesli ve diyalektiktir. Modern hayatı bizzat modern hayatın yarattığı değerler adına mahkum eder (s. 38).

Berman'ın vurguladığı öznenin ve değişen dünyanın birlikte dönüşüyor olmasıdır. Sürekli kendi karşıtını yaratan bir dünyayla bu değişimleri kavramaya çalışan bir modern insan söz konusudur. Her ikisi de birbirine bağılı olarak değişir. Alıntının son cümlesinde ifade edildiğı gibi modern dönemi anlamaya çalışan düşünürler modern hayatı yine onun yarattığı değerlerle yargılar ve mahkum eder. Yani modern dönem size hem bir bakış açısı hem de bu bakış açısının değerlendireceğı bir gerçeklik tasarımı sunar. Modern roman bu değişim ve diyalektiğı anlama konusunda çok uygun bir araçtır. Çünkü romanda geçen kahramanlar ya da okuyucu veya yazar zaman zaman burada anlatılan şeylerin gerçek kurucusunun kendileri olduğunu bildiğı halde kurdukları dünyaya inanır. Bazen onun parçası olur bazen de dışarıdan bakarlar. Yani aslında modern romanda yalanın üç kurucusu vardır, bu kurucular ideoloji kavramıyla ilişkili olarak açıklandığı daha iyi anlaşılabilir.

İdeoloji, Modern Yalan ve Roman Kahramanları

Bonitzer'e göre modern yalanın romanda üçayağı vardır: yazar, kahraman ve okuyucu. Her biri de yalanın kurulmasına ortaklık eder. Değişen dünyayı ve modern insanı anlama konusunda Dostoyevski'nin çalışmaları önemli bir yer tutar ki zaten Bonitzer'in onu modern yalanın babası ilan etmesindeki temel sebep budur. Bu yazının asıl kahramanı Yakov Petroviç Golyadkin'e geçmeden önce roman, gerçeklik ve ideoloji kavramları arasındaki ilişkiye değinmek hem konuyu toplamak hem de Golyadkin'i anlamak açısından daha iyi olacaktır.

İdeoloji kavramı, on sekizinci yüzyılda "aklın bilimi" manasında Antoine Destutt de Tracy tarafından ortaya atılmıştır. On yedinci ve onsekizinci yüzyıllarda insan aklının kazandığı büyük güç bu kavramın doğmasına kaynaklık etmiştir.

Aydınlanma düşünürleri herhangi bir baskı olmadığı zaman insanların bağımsız ve akılcı, yani doğru bir şekilde düşünebildiklerini ve böyle bir düşünme biçimi kazanıldığında toplumun da bu düşünme biçimiyle yeniden inşa edilebileceğine inanıyordu.

Özellikle Kant'ın "Aydınlanma Nedir" makalesinde belirtildiği gibi bu yüzyıllarda öne çıkan temel iddia insanın düşünme biçiminin en mükemmel şekilde belirlenebileceğine olan inançtır. Akla duyulan bu güven ve inanç ideoloji kavramının temelini atmıştır. İlk ortaya atan (Larrain; 1979: 27-28, aktaran Gökhan Atılğan, 2001) de Tracy de diğer Aydınlanma düşünürleri gibi insanın yanlış fikirlerden arınıp doğru fikirler edinebileceğini ve doğru bir yöntemle halkın eğitilebileceğini düşünüyordu. İnsanlık için yeni fikirlerin doğduğu bu yüzyılda artık savaşlar bile soyut fikirler, ideolojiler için yapılmaya başlanır. Ya da en azından savaş için böyle bahaneler öne sürülür.

On dokuzuncu yüzyılda ise Marx, ideolojinin toplumsal ilişkiler ve düzenden bağımsız ele alınamayacağını vurgulamıştır. Ona göre ideoloji, insan ve maddi gerçeklik arasına giren bir dolayım"dır. Marx'ın ideoloji konusunda doğrudan bir tanımı yoktur. Ancak 1844 *El Yazmaları*'ndan (Marx, 2016) itibaren en çok üzerinde durduğu maddi gerçeklik ve soyut bir fikirler düzeni ya da ideoloji arasındaki ilişkinin kapitalizm tarafından ters yüz edilmiş olmasıdır. Marx'a göre ideoloji, kitleleri kapitalizmin sömürüye dayalı düzeninin her daim var olduğunu ve ondan başkasının mümkün olmadığını göstermek için kullanılan bir alet haline gelmiştir. Bu anlamda soyut bir gerçeklik fikri maddi gerçekliklerden bağımsız gibi gösterilmeye çalışılmış ve insanlarda yanlış bir bilinçlenme gelişmiştir. Marx bunu insan bilincindeki tersyüzlülük olarak değerlendirir. Marx'a göre ideoloji kavramı insan bilincindeki yanlışlık ve gerçek/maddi dünyanın çelişkileri arasında dolayım sağlar.

Burada bu yazının konusu açısından önemli olan Marx'ın insan ve gerçeklik arasında ideolojik bir yanılsama olduğu iddiasıdır. Ona göre inanılan ya da kabul edilen bir düşünceler sistemi olarak ideolojinin maddi gerçeklikten soyut ve

ondan bağımsız bir gerçeklik olarak kabul edilmesi kapitalist sömürü düzeninin sağlanmasında aracılık eder.

Edebiyat konusunda doğrudan bir yorumda bulunmayan Marx'a göre edebiyat eserleri kabul edilen ideolojiyi yansıtır, ya da yazarları ve anlattıklarını yaşadıkları dönemin ideolojisinden bağımsız değerlendiremezsiniz. Daha sonradan başta Terry Eagleton (2012) olmak üzere bu teori Marxist edebiyat kuramcıları tarafından geliştirilir. Eagleton bir romanda anlatılan gerçeklik tasarımında toplumsal ilişkilerin, egemen ideolojinin ve edebiyat eleştirisinin etkisinden bahsederken, aynı zamanda maddi gerçekliğin romanda nasıl yansıtıldığını inceler. Ne Marx'ın ne Marxist edebiyatçıların bir edebiyat eserinde toplumsal ya da maddi gerçekliğin birebir yansıtıldığını iddia ettiği söylenemez. Ancak kabul edilen gerçeklik tasarımında ve bir edebiyat eserinin yansıttığı gerçeklikte karşılıklı bir ilişki olduğu konusunda hemfikir oldukları kesindir.

Son olarak modern dönemin çok daha ileri bir tarihinde (hatta tartışmalı da olsa postmodern olarak adlandırılan bir tarihte) Slavoj Žižek'in edebiyat eseri, sinema filmi ve toplumsal gerçeklik arasında kurduğu ilişki de burada tartışılan konu açısından oldukça önemlidir. *İdeolojinin Yüce Nesnesi* (1999) adlı kitabında Žižek, Marx'ın teorisini bir adım daha ileri götüren bir teori olarak Lacan'ın psikanalitik teorisini vurgular. Žižek, Marx'ın bitirdiği yerde kalınmaması gerektiğini söyler ve bir adım ötesinde öznenin sadece farkında olmadan ya da yanlış bir bilinçlenme yoluyla değil de bilerek ve isteyerek ideolojiyi kabul edişinden ve ona dâhil oluşundan bahseder. Žižek'e göre edebiyat ve sinema eserleri fantastik bir gerçeklik kurar. Ancak fantezinin rolü gerçeklik tasarımında önemlidir. Bu noktada Žižek (1999, s. 59) Lacan'a başvurarak fantezinin gerçeklik dediğimiz şeye tutarlılık veren bir dayanak noktası olduğunu iddia eder.

Žižek'in iddiasında önemli olan vurgu, öznenin isteyerek bu fantastik kurguya katılmış olmasıdır. Şöyle ki, ona göre özne gerçek ve arzusunun gerçekliği arasında sıkışıp kalır. Yani öznenin katlanmak zorunda olduğu gerçeklik ve asıl arzuladığı gerçeklik arasında bir gerilim söz konusudur. Özne bu gerilimi fark

ettiği anda maddi olandan kaçıp rüyasına ya da fantastik olan gerçekliğe geri dönmek ister. Burada Lacan'ın rüya yorumuna dayanan Zizek, ideolojinin (s. 60) “en temel boyutunda, gerçekliğimizin kendisi için bir destek işlevi gören bir fantezi kurgusu” olduğunu söyler. Ona göre ideoloji bize gerçeklikten kaçılacak bir nokta sunmaz, ama “toplumsal gerçekliğin kendisini travmatik, gerçek bir çekirdekten bir kaçış olarak sunar” (s. 61).

Özetle, Zizek'in bahsettiği, öznenin, isteyerek ya da kendisinin başka bir şansı olmadığını düşünmesinden dolayı bir ideolojiye inanmasıdır. Bu noktada inanılan şeyin ya da bağlı olunan yasanın hakikatle ilişkili olmayan tutarlı bir bütünlük olduğu iddiası dikkat çekicidir (s. 53). Zizek, burada Kafka'nın *Dava'sına* başvurarak bir alıntı yapar. Papazla konuşmasının sonunda K., papazdan(Kafka, 1985, s. 243, aktaran Zizek, 1999, s. 53) “her şeyin doğru olduğunu kabul etmek gerekmez, sadece gerekli olduğunu kabul etmek gerekir” cümlesini duyduğunda şöyle cevap verir: “Hüzünlendirici bir çıkarım bu” “yalanı evrensel bir çıkarım haline getiriyor.”Burada bahsedilen yalan tutarlı bir bütünlük halinde sunulan gerçeklik tasarımına dairdir. Bunun doğru olup olmamasından çok gerekli olması bir anlamda insanın kendisinin kurduğu bir gerçekliğe mahkum edilmesi anlamına gelir. Romandaki kahramanın bu yalanın farkında olma derecesi onun işlenişinin derinliğiyle bağlantılıdır.

Zizek'e göre roman kahramanı ya da özne,kendi arzuladığı gerçeklik ve kabul edilen gerçeklik arasında bölünmüştür. Yine Lacan'a başvurarak aptal bir insanın ancak kendisiyle dolayimsız bir ilişki kuran özdeş bir insan olduğunu söyleyen Zizek, Kafka'ya da başvurarak onun bize kendi davasıyla özdeşleşebilen bir özne sunmadığına dikkat çeker. Ona göre özne Kafka'nın romanlarında davasının içerisinde ya da kendi yalanının içerisinde o kadar boğulmuştur ki onu özdeş bir kişi olarak saptamak mümkün değildir. Kısacası Zizek'e göre edebiyat eseri ve gerçeklik arasındaki ilişki gerçeklik ve arzulanan gerçeklik arasındaki gerilim ya da dolayım üzerine kuruludur. Özne de kendisiyle özdeşleşememesinden dolayı zaman zaman maddi gerçeklikten kaçınıp ideolojik tutarlılıklara sığınır. Bu sığınmayı ve modern insanın yalan dünyasını incelemek için en önemli kaynaklar

modern romanlardır. Zizek'in vurguladığı bu nokta Yakov Petroviç Golyadkin'le daha rahat anlaşılabilir.

Yakov Petroviç Golyadkin ve İkizi

İkiz kitabı Türkçe'ye daha önce *Öteki* ismiyle çevrilmiştir. Ama felsefi çıkarım yapmaya daha uygun olan, Zizek ve Lacan'ın da özneyi açmak için başvurdukları öteki kavramı Yakov Petroviç Golyadkin'i anlamak için uygun değildir. Golyadkin'in derdi ancak Almanca *doppelgänger* kavramına, yani ikiz kavramına başvurarak anlatılır. Bu kavram, modern öznenin karşısına kendi kendisini sürekli gözetleyen ya da yargılayan kendi ikizi olarak çıkar.

Dimitri Vardoulakis'in (s. 3) ikiz (*doppelgänger*) kavramının çıkış noktası, Kant'ın otonom ve rasyonel yetilerinden şüphesi olmayan Aydınlanmacı öznesidir. Vardoulakis'e göre bu özne bireyselliğini rasyonelliğinin uçsuz bucaksız alanında kaybetmiştir. Yetilerinin arasındaki bölünme de kendi içinde yarılmış olmasından kaynaklanır. Modern insan yetileriyle dolaylımsız bir ilişkiye giremez ve bu yetilerinin toplamından oluşan otonom bir varlık olarak kabul edilemez. Kendisiyle özdeş değildir. Bu bölünmeden dolayı kurduğu yalan dünyayı sürekli eleştiren ve onu gözetleyen ikizi ortaya çıkmıştır.

Modern insanın kendi kendisiyle ilişkisini bozan karakter ikizidir ve modern insanın ikizi aynı zamanda onun gerçeklikle kurduğu ilişkinin de altını oymuştur. Modernler, yaptıkları her tanımlamada ve herhangi bir şeyi gerçeklik olarak adlandırdıkları her adımda kendi ikizleriyle karşılaşmaktadır. Vardoulakis (s. 5)bu durumu edebiyatın ikiz figürünün Batı felsefi geleneğinin otonom öznesini alaşağı etmesi olarak tanımlar. Ona göre modern dönemde yaşanan bu gelişmenin sonucunda edebiyat felsefenin otoritesini sarsmıştır, edebiyat eserleri modern insanın kendisini sorgulama ve tanıma çabasında derin bir katkı sunmuştur.

Bugün klasikler olarak adlandırdığımız edebi eserlerin en gözdeleri on dokuzuncu yüzyılda yazılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl yazarları modern insanın kendisini anlama çabasında bir dönüm noktasıdır. Bu sorgulama esnasında aynı zamanda modern insanın gerçeklikle kurduğu ilişki de sorgulanmıştır. Bu yüzyılın roman

kahramanları içlerini kemiren dertleri anlatmakta zorlanmakta, çünkü Bonitzer'in dediği gibi kendilerine rağmen söyledikleri yalanlarla baş etmeye çalışmaktadır. Madam Bovary (Flaubert, s. 91) "tıpkı bulutlar gibi şekil değiştiren, rüzgâr gibi anaforlar yaratan, elle tutulup gözle görülmez" bir derdi anlatamaz, hatta kendisi bile bunu anlamamaktadır. Elizabeth Bennet ve Anna Karenina aşklarına kavuşsa da mutlu olamayacaklarını bilen, istedikleri hayat konusunda sürekli bir sorgulama içerisinde olan kadınlardır. Ancak bu konuda Dostoyevski'nin kahramanlarının her biri apayrı bir inceleme konusu olmayı hak eden daha derinlikli sorgulamalara yönelmiştir.

İkiz'in kahramanı Yakov Petroviç Golyadkin ilk satırlardan itibaren sürekli bir yalanla iç içe yaşadığını hissettirir. Okumaya başlar başlamaz Yakov Petroviç Golyadkin'in hayatında yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu anlarız. Bay Golyadkin güne gerçek mi yoksa hala rüyada mı olduğundan emin olmayarak başlar. Sonunda bu (Dostoyevski, s. 25) "bulanık ve çamurlu" sonbahar günü "karanlık pencereden odaya öyle acı acı sırtarak bakar ki" bu günün gerçek olduğundan emin olur. Daha önce de bahsettiğim gibi, Marshall Berman'a (s. 12) göre modernite en kapsamlı biçimde yeniliklerle dolu bir dünyada kendisini evinde hissetme deneyimi ve çabasıdır. Golyadkin de ilk satırlardan itibaren güvenli sulara inmek ister. Ama bu konuda büyük oranda başarısızdır.

İlerleyen bölümlerde Golyadkin'in derdinin uzun bir zamandan beri devam ettiğini anlarız. Bu problem çevresi ve doktoru tarafından bilinmektedir. Doktoru, ilaçlarını kullanmamasından yakınmaktadır ve onunla geçen konuşmasında Golyadkin'in doktorunu gerektiği kadar görmediği anlaşılır. Doktor, ona sosyal ortamlarda bulunmasını, eğlencelere katılmasını ve hatta şu anda içinde bulunduğu karakteri tamamen yıkmasını tavsiye eder (s 34-35). Reçetelere bağlı kalıp şişelere dost olmasını da hatırlatır, buradaki şişeden kasıt ilaçlardır. Ancak Golyadkin sessizliği sevdiğini söyler, uşağı ve iş yerindeki arkadaşlarından başka pek kimseyi görmediğini anlatır (s. 35). Ardından güzel konuşmakta usta olmadığından içinden geçenleri doğrudan söylemeye çalışan yalın bir insan olduğundan bahseder, ama doktoru nedense bu girişten pek hoşlanmamıştır.

Sanki ondan hep bunları dinliyormuş gibi ya da Golyadkin asıl sorundan kaçıyormuş gibi memnuniyetsiz bir ifadeyle konudan uzaklaştığını belirtir (s. 37). Doktorun reçete yazmasını engellemeye çalışması aralarında gergin bir anın yaşanmasına neden olur (s. 38-39). Golyadkin'in düşmanları olduğunu söylemesi doktoru kızdırır. Bu, aynı zamanda sorunun çözümsüz olduğunu ve hastanın durumunun hiç de iyiye gitmediğinin bir ifadesidir. İlaç almayı kabul etse de daha sonradan katıldığı bir toplantıda yaşadıklarından bahsetmesi yine durumun hiç de iyi olmadığını gösterir. Maske takmış insanlardan ve kendilerini olduklarından daha fazla biriymiş gibi göstermeye çalışanlardan bahseden Golyadkin'in hali doktoru daha da korkutur.

Golyadkin kısa bir süre önce nişanlısından ayrılmıştır. Bu ayrılık sonrasında eski nişanlı toplum içerisinde daha kıdemli biriyle ve aynı zamanda iş yerindeki müdürünün yeğeniyle nişanlanmıştır. Golyadkin eski nişanlısının ailesinin evinde verilen bir yemeğe gitmek ya da onu tekrar görüp görmemek arasında sürekli düşünür durur. Bu kararsızlık içinde bulunduğu sıkıntılı durumun etkisini arttırmaktadır.

Golyadkin doktorun söylediklerini ciddiye almaz, hatta onun bir aptal olduğunu düşünür. İçine yerleştiği yalan dünyada farklı bir hayat yaşamaktadır, doktor da bu durumdan oldukça endişelidir. Diğer insanların onun için çok da önemli olmadığını, hatta sahte ve yalan sözlerle sürekli birilerini kandırdıklarını ima eder doktora. Laf arasında eski nişanlısının şu anki nişanlısının amcası ve aynı zamanda Golyadkin'in müdürü olan kişinin de çeşitli entrikalar çevirdiğinden bahseder. Ancak doktor söylediklerinin çoğundan şüphelidir ve endişeli bir şekilde Golyadkin'i dinler.

Doktor ısrarla onun nerede oturduğunu sorar ama Golyadkin birdenbire oradan gitmeye karar verir. Bu kararından sonra yola çıkıp gittiği için çok mutlu olmuştur ancak arabada bekleyen uşağı Petruşka'yı görünce birdenbire asıl yaşantısını hatırlar ve üzülür. Sanki hep başka biri olmak, oldukça rahat ve kendisine güvenli bir insan gibi davranmak istemektedir. Ama gerçek hayatıyla ilgili bir şeyle

karşılaştığında içine bir rahatsızlık ve umutsuzluk çöker. Kıpırmızı kesilir ve kendisini bir şey ısırmış gibi irkilir (s. 45). Bonitzer'in tabir ettiği romanda doğruyla karşılaşmadaki kırılmalar ve ağlamalar burada tatsız bir irkilmeyle anlatılır. Golyadkin'in gerçekte olanları hatırlayınca hissettiği şey aşırı derecede bir rahatsızlık ve tekinsizliktir. Tıpkı Zizek'in bahsettiği gibi, aslında sürekli fantastik bir gerçekliğe inanmak için çabalar.

İlerleyen bölümler sanki bir sara krizinin giderek yükselen bir tempoyla dile dökülüşünü yansıtır. Davet edilmediği ve hatta açık açık istenmediğini bildiği halde eski nişanlısının evine gitmiş ve kelimenin tam anlamıyla kendisini rezil etmiştir. Hatta bu rezil olma anı "Bay Golyadkin öldürülmüştü, hatta kelimenin tam anlamıyla öldürülmüştü" (s. 72) diye anlatılır. Ancak burada başka bir şey dikkati çeker. Anlatıcı, yani Dostoyevski'nin bakış açısından da gerçekler tıpkı Golyadkin'in gördüğü gibi hiç de iç açıcı değildir. Golyadkin, doktorunun insan içine çıkma tavsiyesini çok da işe yarar bulmaz. Gerçekte insanların birbirini yalandan övmek ve kandırmak için fırsat aradığını düşünür. Dostoyevski Golyadkin'in nişanlısının doğum günü gecesini alaycı bir dille resmeder. İnsanların abartılı davranışlarını, birbirini övmesini ve aşırı derece laubaliliği anlatırken (s. 56-61) Dostoyevski ve Golyadkin'in modern dünyanın yalan ilişkilerine bakışı birleşir. Ancak yalan da olsa Golyadkin bu dünyaya girmek istemektedir. Eskisi gibi olmak ve hala nişanlı olduğu günlere dönmek istemektedir. Romanın sonuna doğru nişanlısından geldiği düşünülen "hayali" mektup da bu geri dönme isteğinin bir göstergesidir. Sanki bir yerlerde hala kendine güvenli ve sağlıklı bir insan olduğunu hayal etmektedir Golyadkin. Bu yerde nişanlısıyla buluşup başka bir hayat kuracaktır kendine. Ancak böyle bir hayal gerçekleşse bile Golyadkin için gerçekten bir çözüm olacağı şüphelidir.

Roman boyunca anlam verilemeyen alışverişler yapar Golyadkin, zaten bir yalanın içindeyken aynı zamanda başka bir yalanın peşinden koşmaktadır. Hala nişanlısıyla birlikte olma umudu vardır, alışverişini bunu düşünerek yapmaktadır. Kendisinin nasıl biri olduğunu ancak nişanlısının bilebileceğini ve etrafında herkesin ona bir oyun oynamakta olduğuna, çok sayıda düşmanı olduğuna

inanmaya çalışır. Kendisi ve nişanlısı için ayrı bir dünya kurma peşindedir. Ancak durumun böyle olmadığını aynı zamanda pekâlâ farkındadır. Gerçekte nişanlısı ya da onun ailesinin onu bir an bile düşünmediğini hatta ondan tamamen kurtulmak istediğini bilir. İş arkadaşları ve diğer tanıdıkları arasında ise tam bir alay konusu olmuştur. Hatta kendisine karşı kısmen de olsa bir acıma hissine kapılanlar da vardır. Golyadkin bir yandan bütün bunların gerçek olmadığını düşünür ve hepsinin ona karşı oynanan oyunlardan ibaret olduğuna inanır. Bir yandan da hepsinin gerçekte tek sebebinin kendisi olduğunu ve gerçekte yaşananların hiç de iç açıcı olmadığını hatta kendisinin pek de sağlıklı olmadığını hatırlar. Bu hatırlama anlarında bir ürperti geçirir.

İşte maddi gerçekliği hatırladığı bu anlar romanın kırılma noktalarıdır. Golyadkin gerçekte hiç olmayacak bir hayatı arzular. Ancak bu arzusu gerçekleşse bile bütün sorunun çözüleceği şüphelidir. Girmek istediği dünyadaki insanların yaşantısını da pek samimi ve arzu edilir bulmaz aslında. Sürekli kendisine yalan söyler. En büyük sorunu nişanlısına kavuşamaması, insanlar arasında pek de hoş bulunmayan davranışları ya da bir türlü gerçekleşmeyen umutsuz arzuları değildir. En büyük sorunu sürekli kendisine yalan söylemesidir. Ancak Zizek'in bahsettiği gibi herhangi bir yalana dayanak sağlayan ideolojik bir destek alamaz. Gerçek hayatının nasıl olduğunu hissettiği anlarda hemen oradan kaçmaya çalışır. Ama alternatif olarak kurmaya çalıştığı hayatı da maskeli insanlardan, yapmacık tavırlı insanlardan ve kendini farklı gösterip satmaya çalışanlardan ibaret görür. Oraya da bir türlü sığınamaz.

Golyadkin'in yaşadığı dönem asalet, soyluluk ya da feodal ilişkilerin çözülüp Marx'ın bahsettiği sınıf eşitsizliklerine dayalı kapitalist ilişkilerin yerleşmiş olduğu on dokuzuncu yüzyıldır. Artık memuriyet derecelerine ve maddi birikimlere dayalı bir eşitsizlik söz konusudur. Golyadkin'in maddi sıkıntısı olduğunu pek hissetmeyiz ama hep çok parası olan birisi gibi yaşayıp öyle harcamalar yapan biri olmak istemektedir.

Bir gece korktuğu başına gelir ve ikizi karanlık bir sokakta karşısına dikilir. Sanki bu karşılaşma anının yaklaşmakta olduğu hissettirilir okura. Golyadkin en çok bundan, kendisinden korkmaktadır. İlk karşılaşmalarındaki sarsıntıdan sonra aralarında tuhaf bir samimiyet gelişir. Şiirli, duygusal gecede yaşananlar kendisiyle kurduğu ilişkinin tuhaf ve tekinsiz olduğunu bir kez daha gösterir. Golyadkin kendi kendisiyle kaldığında sakinleşmek, huzurlu ve mutlu olmak ister. Yalanlarıyla yüzleşmek istemez. Ama hiçbir zaman böyle bir sakinliğe erişemez.

Ertesi gün Golyadkin'in ikizi iş yerinde onun asıl olması gereken kişi ve düzene uyan birisi gibi davranır. İkizi kapitalizmin ve rasyonel, akılcı ideolojinin olmasını beklediği insandır. Doğruların ya da samimiyetin değil de kendisini olduğundan fazla göstermenin, maske takmanın ve düzene/ortak akla uygun olmanın zamanıdır on dokuzuncu yüzyıl. İkizi her yerde onun önüne geçer, kendisini herkese gösterip satar. Golyadkin'in yapamadığı her şeyi yapar. Golyadkin, onu izlerken daha büyük bir karmaşa içindedir. Sinirlenir, ancak olmak isteyip de olamadığı insana mı kızgındır, yoksa sürekli bu karmaşa içinde olmaktan mı rahatsızdır belli olmaz. Kafasında yarattığı yalanlardan birine girip sığınamamaktan dertlidir. Sürekli kendisine rağmen yalan söylemekten rahatsızdır. Tekinsizlik ve huzursuzluğun nedeni tamamen kendisidir. Ne istediğine karar verememesi, inandığı her şeyin aslında tam bir çözüm gibi görünmemesidir.

Romanın sonunda bir sürü ikizlerle dolu olan rüyasında asıl hissettikleri bir nebze olsa da gün yüzüne çıkarı. Arabacının söyledikleri durumu özetler: "Efendi, tümüyle benzer olan iki kişi taşıyamayız zaten; soylu efendimiz, iyi insan şerefiyle yaşar, başka şeyiyle değil ve kesinlikle çift olmaz (s. 150)." Tek olmak, kendisi gibi olmak, istediği gibi yaşamak ve tek bir gerçekliğe inanmak ister. Ama hiçbiri mümkün değildir. Sanki Berman'ın bahsettiği her şeyin buharlaştığı, birbirine girdiği bir yüzyılda Golyadkin'in de içine düştüğü dünyada düşündüğü, istediği ve hissettiği her şey birbirine girmiştir. Söylenildiği gibi modern insanın inanmak istediği ya da içinde olduğu maddi gerçeklikle arasında bir yalan dolayımı

girmiştir. Bu yalan da tamamen kendisine rağmen ve kendi kendine kurduğu bir yalandır.

Sonuç Yerine

Aydınlanma düşünürlerinin asıl istediği insanın nesnel bir düşünme biçimi geliştirmesi, daha sonra da bu şekilde insanların eğitilerek akılcı bir toplumsal düzenin kurulmasıdır. Buna olan inançları onları Aydınlanmacı daha sonra da modern yapar. Ancak doğadaki gibi bir düzenin insan düşüncesi için geçerli olabilmesi o kadar kolay değildir. İnsan kendisinden bile bağımsız olarak nötr ve pozitif bir düşünme biçimine sahip değildir. Modern insan bu sorunu daha fazla hisseder, çünkü ideolojik olarak benimsedikleri, başkalarıyla kurduğu ilişkileri ve geniş deneyim alanı düşüncesiyle kendisi arasına bir sınır koyar. Bu sınır Bonitzer'in söylediği gibi modern yalan olarak adlandırılabilir. Modern insan sıkıştığı, sorularına çözüm bulamadığı yerde görünüşü kurtarmak için yalana sığınır.

Yazımın amacı modernlerin hiçbir zaman kendisini tanıyamayacağı ya da tamamen belirsiz bir dünya içerisinde yaşadıklarını vurgulamak değildir. Sadece modern insanın, dolaylılarından sıyrılıp kendisini tanımaya çalışmasının daha zor olduğudur. Daha önceki dönemlerden farklı olarak modern insan kendi sınırlarının ya da yapabildiklerinin tam olarak farkında değildir. Günlük yaşantısındaki toplumsal belirlemeler eskisi gibi apaçık önüne serilmez.

Mesela Marx, *1844 El Yazmaları*'nda (s. 75-80) kapitalist çalışma koşullarında işçinin emeğinin nasıl kendi kendisini insanlıktan çıkardığını anlatırken Ortaçağ'daki serflerin durumunun bundan daha iyi olduğunu belirtir. Çünkü serf açık ve seçik olarak bağlı olduğu kişiyi ve toprağı bilir ve kendini bu toprağına ait birisi olarak tanımlar. Bu durumda bağlı olduğu toprakla kendisi arasında kişisel bir ilişki doğar. Ayrıca serf neden serf olduğuna dair bir sorgulama yapmaz, çünkü öyle doğmuştur ve bunun nedeni açıktır. Ancak yeni sistemde işçi kendi kendisini bitiren koşulları özgür olarak seçtiği yanılığına düşer. İşiyi arasında işini kişiselleştirebileceği hiçbir bağı yoktur. Ne ürettiğinin ya da neden ve kimin

ürettiğinin farkında değildir, hatta üretiminin sonucundan da bihaberdir. Marx'ın bütün kapitalist modern dönemin asıl çelişkisi olarak öne sürdüğü ve insanları insanlıktan çıkardığını ileri sürdüğü bu durum bilindiği gibi sermayenin emeği soyut bir varlık olarak kabul edip sömürmesiyle ilişkilidir. Tıpkı bu örnekte görülebileceği gibi, modern dönemde insanın kendini tanıyamaması ya da zaman zaman yaşadığı hayatı kişiselleştirememesinin nedenleri kişinin kendi tarafından yaratılır. Bu durum kişinin kendisi ve yaşadığı hayatla arasına bir dolayım girmesine dayanır. İşte bu dolayım tamamen kişinin kendi eseridir ve bunun her zaman farkında olması mümkün değildir.

Tıpkı doğadaki gibi bir düzen modern insan için mümkün olmayabilir. Aydınlanma'nın vadettiği insan ve toplumsal düzen projesi özellikle bu sebepten dolayı çelişkilidir. Sıçrama olmayan bir doğadaki evrim ve değişiklikler modern insana uyum sağlamaz. Aydınlanma düşünürlerinin doğa ve insan arasında yaptığı ayırım bir daha kapanmamak üzere hep varolmuştur, bu da modern insanın her zaman kendini tanıyamaması ya da içinde yaşadığı hayatın ne derece bir parçası olduğunu kavrayamamasıyla ilişkilidir. Zizek'in de dediği gibi "insanın kendisi doğanın yarasıdır, doğal dengeye dönüş yoktur; insanın ortamına uyabilmesi için yapabileceği tek şey bu gediği, bu yarığı, bu yapısal köksüzlüğü bütünüyle kabullenmek ve ondan sonra da şeyleri mümkün olduğunca onarmaya çalışmaktır" (s. 21).

Yaşanılan hayatın bir yalan üzerine kurulması ya da değeri, kişinin kendisiyle ilişkisine bağlıdır. Modern insan kendisini anlamaya çalışmakta zorlanır. Özellikle on dokuzuncu yüzyıl romanları bize edebiyat tarihinde gerçekten var olabilecek kadın ve erkekleri anlama çabasında önemli katkılar sunar. Onları anlamak için de, kurdukları dünyanın içinde kendilerine söyledikleri ve kabul etmeye çalıştıkları gerçekliği ya da yalanı çözümlenmemiz gerekir.

Kaynakça

- Atılğan, G. (2001). "Marx'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanağı," *Praksis* (4), ss.11-34.
- Berman, M. (2004). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çeviren Ümit Altuğ, Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bonitzer, P. (2006). *Kör Alan ve Dekadrajlar*, çeviren İzzet Yaşar, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Bumin, T. (2016). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, İstanbul: YKY.
- Descartes. *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar*, Aziz Yardımlı (çev.), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Dostoyevski. (2010). *İkiz*, Sabri Gürses (çev.), İstanbul: Can Yayınları.
- Duhem, P. (1969). *To Save the Phenomena, An Essay on the Idea of Physical Theory from Plato to Galileo*, translated by Edmund Dolan and Chaninah Maschler, the United States of America: University of Chicago Press.
- Eagleton, T. (2012). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Utku Özmakas (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Horkheimer, M. (2016). *Akıl Tutulması*, Orhan Koçak (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kant, I. (2015). *Arı Usun Eleştirisi*, Aziz Yardımlı (çev.), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Neşe Nur Domaniç (çev.), İstanbul: Sarmal.
- Marx, K. (2016). *1844 El Yazmaları*, Murat Belge (çev.), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Merritt, M. M. (2011). "Kant's Argument for the Apperception Principle", *European Journal of Philosophy*, 19. cilt, ss. 59-84.
- Zizek, S. (1999). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Flaubert, G. (2013). *Madam Bovary*, Samih Tiryakioğlu (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Sonnotlar

ⁱ Descartes'ın (2011) *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar*'da yaptığı sorgulama bilindiği üzere ontolojik olarak her şeyin varlığını Tanrı'ya dayandırsa da bilginin temelini insanın bilinçliliğine ve var olduğundan emin olmasına dayandırır. Bu anlamda Tülin Bumin'e (1996, s. 48) göre de Descartes'la beraber gerçekleşen ilk değişim evrenin düzeninin insan anlığına bağlı olduğunun kabul edilmesidir. Sonuç olarak her şeyin varlığını Tanrı'ya dayandıran bir metafizik kurmuş olsa da Descartes ilk olarak kuşku duymak ve düşünmek ve dolayısıyla insanın var olması iddialarını temellendirmeye çalışır.

ⁱⁱ Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde kendisine kadar gelen dönemde yapılanın yanlış olduğunu ve artık aklın yapısının doğanın yapısına uymak zorunda olduğunu değil de doğanın yapısının aklın yapısına uyması gerektiğini belirtir. İnsanın mümkün deneyim sınırlarının, *a priori* sezgilerinin ve kategorilerinin bilginin kurulmasında en meşru yolları ve sınırları teşkil ettiğini vurgular. Melissa

Mcmeritt “Kant’s Argument for the Apperception Principle” (“Kant’ın Tamalgı İlkesi Hakkındaki Savı”) adlı makalesinde Aydınlanma’nın asıl düsturunun Kant’ın bahsettiği bilginin en son kerede tamalgının aşkınsal birliği noktasında gerçekteştiği iddiasında yattığını vurgular. Ona göre bilginin kökeninin bu formülle insanın kendisinden kaynaklı tamalgıda olduğunun belirtilmesi Aydınlanma’nın öznesinin ve daha sonra Kant’ın felsefesiyle daha kapsamlı tanımlanacak olan modern öznenin en belirgin özelliğidir. Yani modern öznenin en belirleyici özelliği bilgiyi kuranın kendisi olduğunun belirtilmesidir.

ⁱⁱⁱBilindiđi gibi Max Horkheimer bunu nesnel aklın yerine öznel aklın geçmesi olarak adlandırır, bakınız *Akıllı Tutulması*, çeviren Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul: 2013.

^{iv} Kopernik’in kitabı yayımlanmadan önce içerisindeki iddialardan dolayı Osiander’in korkup bir önsöz yazdığı ve bu önsözde kitabın içindeki iddiaların (güneş merkezli evren iddiasının) sadece matematiksel hesaplamalar için gerçekteştirilen astronomiye dair yani görünüşlere dair bir açıklama olduğu söylenir. Osiander kitabın yazarının ve basımına yardım edenlerin kilisenin de kabul ettiği asıl gerçekte olan Dünya merkezli evren tasarımına inandığını belirtir.